

Suomen kielen alueellinen vaihtelu

2. luento

Katri Priiki, Turun yliopisto
Debrecen, 17.–21.2.2014

Tyypillisiä vaihtelevia ilmiöitä

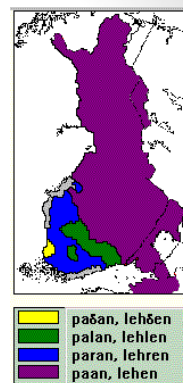
- Yleiskielen d:n vastine *meidän kahden suden*
- Yleiskielen ts:n vastine *metsä : metsän*
- *lk ja rk*-yhtymien astevaihtelu *jalka : jalan*
- Sananalkuiset konsonanttiyhtymät
fliikka ~ plikka ~ likka
- Pitkien vokaalien ja diftongien muutokset
kauhea ~ kauhee ~ kauhia
hieno ~ hiano
menee, tulee ~ männöö, tulloo
pää, maa ~ piä, mua

Tyypillisiä vaihtelevia ilmiöitä

- Geminaatioilmiöt
Turkuun ~ Turku
nuoria naisia ~ nuorrii naessii
- Persoonapronominin
minä ~ mä ~ mää ~ mie ~ miä
- Muu sanasto
- Sanojen lyhentyminen, ns. loppuheitto ja sisäheitto
talos, e' o', semne

D:n vastineet

- Entinen soinnillinen dentaalispirantti
- Vanhassa kirjakielissä dh > yleiskieleen d (meidhän)
- Spiranttia esiintynyt vielä 1800-luvulla lounaassa
- Muualla muuttunut muiksi äänteiksi
- Nykykielessä ei enää käytetä spiranttia eikä vanhaa hämäläistä l-varianttia (*meilän*)
- R-variantti leimallisesti läntinen

D:n vastineet

meidän äidin padassa
meirän äirim parasa
Teiräm märät pairat märättävät meirän uuren airan

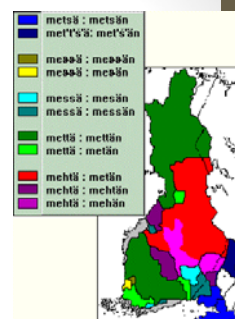
- Kato neutraalein ja yleispuhekielisin
- Itä- ja Pohjois-Suomessa kato tyypillinen
- Siirtymä-äänteenä voi esiintyä j, v tai h

meidän ~ meiän ~ mejän
saada ~ saaha
pudota ~ puota ~ puvota

Ts:n vastine

- Entinen soinniton dentaalispirantti
- Spiranttia kuultu viimeiseksi lounaassa
- Kirjakielen mukainen ts esiintyy murteista vain kaakkoismurteessa
- Lännessä yleisin *mettä : mettän* eli vaihtelematon tt
- Idässä yleisin *mehtä : metän* eli astevaihteluun osallistuva ht

katsoo ~ kattoo ~ kahtoo
itse ~ itte ~ ihte

Astevaihtelu

- Heikko aste erilainen eri murteissa
- Erityisesti t:n ja k:n heikot asteet
- Nk-yhtymä ei vaihtele osassa murteita
- Käsi : käden ~ kären ~ käjen ~ käen
- Nälkä : nälän ~ näljän ~ nällään
- Kaupunki : kaupungin ~ kaupunkin
- Pappa : papan ~ pappan

Rk- ja lk-yhtymät

- Yleiskielen kanta yhdistelmä itäistä ja läntistä perinnettä
 - Itäinen piirre: *nälkä* : *nälän* – k katoaa
 - Läntinen piirre: *kulkea* : *kuljen* – k muuttuu j:ksi
- Lännessä k ei katoa vaan k:n kanssa vaihtelee j, v tai vokaalin pidentymä
 - nälkä* : *näljän* ~ *nällään*
 - märjä halvo* 'märät halot'
 - velka* : *velaasta* ~ *vellaasta*
- Idässä k katoaa myös silloin kun yleiskielessä j
 - kulkea* : *kulen*
 - kurki* : *kuren*

Sanan alussa konsonanttiyhtymä

- Esiintyvät tyypillisesti lainasanoissa rannikolla: Turku, Pori, Rauma, stadin slangi
- Rannikon murteissa myös vierasperäiset konsonantit tyypillisiä

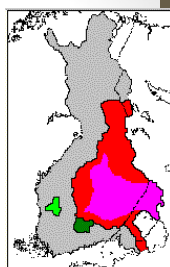
flikka ~ *plikka* ~ *likka*
kaffe ~ *kahve* ~ *kahvi*
fiikata, fati, klasi, trappu
duuni, faija, safka, gimma

Pitkien vokaalien ja diftongien muutokset

- Pitkän a:n ja ä:n muuttuminen diftongiksi, ns. "viäntäminen"
- Diftongien avartuminen: *nuari miäs*
- Diftongien redusoituminen: *laaha koera*
- eA-yhtymän erilaiset muodot:
 - pimeä, pimee, pimnee, pimiä, pimjä*

Pitkän A:n diftongiutumisen

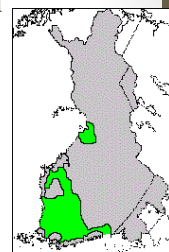
- Tyypillinen savolaisuus
- Tiedostettu ja käytetty stereotyyppioissa
- "savolainen viäntää"
 - maa* > *moa*, *mua*
 - pää* > *peä*, *piä*
 - leipää* > *leipeä*, *leipee*

	moa, peä
	mua, piä
	moo, pee
	piä - pie

ie:n ja UO:n avartuminen

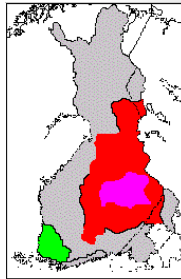
- Historia: *noori* (vrt. *viro*) > *nuori* > *nuari*
- Leimallinen läntinen piirre, erit. lounaisuumalaisuus
 - nuariso, kuaro,*
 - tiätyä, suamen kiäli*
- Tiedostettu ja käytetty stereotyyppioissa esim. turkulaisista, tamperelaisista ja porilaisista
- Oulun seudulla ei enää juuri kuule, pohjalaismurteista vain Etelä-Pohjanmaalla

	nuari, tyä, miäs
--	------------------------

i, u ja y -loppuisten diftongien reduktio

- i muuttuu e:ksi:
laeha koera
- U muuttuu O:ksi:
kööhä, naoraa
- Tuloksena jopa pitkä vokaali:
laulaa > laolaa > laalaa
- Nykyään leimallisesti savolainen piirre
esim. murrematkimuksissa

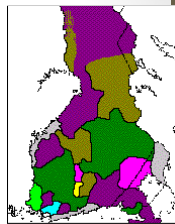
■ laeh[a], naora[a]
■ päävä, laolaa
■ laalaa, kööhä

i, u ja y -loppuisten diftongien reduktio

- Reduktio tyypillinen savolaispiirre, mutta samantapaista myös lounaismurteissa
- Lounaisen ja savolaisen reduktion painosuhteet erilaiset
- Ei välttämättä "täydellinen" reduktio vaan vivahde, joka kuulostaa savolaiselta

eA:n muutokset

- Ei selvää itä-länsi-jakoa
- Yleiskielen tyyppiä esiintyy Keski-Suomessa ja Kainuussa, ei siis murteissa kovin yleinen
- Hämmäläinen/savolainen korkee-tyyppi neutraalein
kauhee, vaikee, kipee
nopee, oikeestaan
- Pohjalainen/kaakkoinen korkia-tyyppi myös laajassa käytössä nykyäänkin

■ korkea, pimeä
■ korkee, pi[m]mee
■ korkia, pimiä
■ korkii, pi[m]mii
■ korkie, pimie
■ korkki : korkkial
■ korkja, pimjä